

Puharjevo zakodirano odkritje

Damir Globočnik: **Janez Puhar. Prvi slovenski fotograf in fotografski izumitelj (1814–1864).** Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2014. 107 strani.

Damir Globočnik, med drugim vodja Kabineta slovenske fotografije pri Gorenjskem muzeju Kranj, se je v tokratni monografiji lotil odstiranja izuma *svetlopisa*, katerega odkritelj je bil kranjski duhovnik Janez Puhar. Letos namreč mineva 200 let od njegovega rojstva in ob tej priložnosti smo na Slovenskem z različnimi dogodki (odkritje nagrobnega spomenika v kranjskem Prešernovem gaju, razstava v Narodnem muzeju Slovenije) obeležili Puharjevo leto. V ta kontekst seveda sodi tudi omenjena monografija.

Janez Puhar, ki je izhajal iz kranjske kamnoseške družine, je že v šolskih letih pokazal veliko zanimanje za naravoslovje, privlačili pa so ga tudi glasba, risanje in rezbarjenje. Tako ne preseneča, da se je želel posvetiti umetnosti, a materina želja je bila premočna: odločil se je za duhovniški poklic. Vendar mu je tudi na tej poti skrivnostni svet umetnosti ostal blizu, še več, izum fotografije ga je tako prevzel, da je svoj prosti čas posvetil tovrstnemu eksperimentiranju. Pravkar odkrita dagerotipija (1839) je podobe preko *camere obscurae* fiksirala na (posrebreno) kovinsko ploščo – s tem se je mladi gorenjski duhovnik lahko podrobno seznanil v Carniolii in Laibacher Zeitungu –, Puhar pa je tri leta kasneje izumil proces fotografiranja na (cenejše) steklo in to tudi objavil v Carniolii in graškem Innerösterreichisches Industrie- und Gewerbe Blattu. Res pa je trajalo celo desetletje, da so mu ta izum tudi priznali. V tem času so namreč tudi drugi eksperimentirali s fotografijo na steklu (njepsotipija, amfitipija/ambrotipija). Ko je Puhar izvedel, da je Abel Niépce de Saint-Victor s svojim izumom fotografije na stekleno ploščo, premazano z emulzijo srebrove spojine v jajčnem beljaku (njepsotipija), leta 1847 seznanil francosko Akademijo znanosti, je tudi sam začel iskati način za uveljavitev svojega izuma, ki mu je uspel celih pet let pred zgoraj omenjenim. Najprej je svoj izum *svetlopis* (hyalotipija oz. prosojna heliotipija na stekleni plošči) predstavil leta 1849 na shodu ljubljanskih znanstvenikov, dve leti kasneje pa še na dunajski Cesarski akademiji znanosti. Puharjev postopek (ki pa ga ni nikoli v celoti

Janez Puhar

Prvi slovenski fotograf in fotografski izumitelj (1814–1864)

Damir Globočnik

razkril) je bil podoben dagerotipiji, njegova posebnost je bila uporaba žvepljenih izparin in suh fotografski proces, prednost pa v krajšem osvetlitvenem času. Puharjeve fotografije so bile – podobno kot dagerotipije in njepsotipije – negativ in pozitiv obenem, odvisno od vpadne svetlobe ali temnega ozadja. Puhar je zato zadnjo stran steklenih plošč zatemnil, da je dobil pozitivno sliko. Ker je Puhar po fotografiranju in fiksiranju stekleno ploščo obrnil, je bil rezultat pravilno obrnjen motiv (za razliko od dagerotipije, kjer je bila slika zrcalna). Puharjeva slika na steklu je bila unikatna, njen izumitelj namreč ni izkoristil možnosti reproduciranja iz matrice (steklene plošče). Puharjeve fotografije je po njem poimenoval *puharotipije* gimnazijski profesor Karel Dežman, kasnejši vodja ljubljanskega Deželnega muzeja.

Kljub obsežnemu fotografiranju pa je Puharjeva fotografska zapuščina izjemno skromna. Danes je, kot piše Globočnik, znanih le šest fotografij (štiri hrani Narodni muzej Slovenije, eno Muzej za arhitekturo in oblikovanje v Ljubljani, ena pa je v zasebni lasti). Njihova motivika je predvsem portretna (dva avtoportreta, trije portreti) in vedutna (ena krajina). Puharjevo eksperimentiranje pa se ni ustavilo le pri tem. Preizkušal je tudi metode fotografiranja na papir (ta izum je sicer 1839. leta pripadel Bayardu,) ter kopiranje oz. razmnoževanje risb in grafik s fotografskim postopkom, pri čemer je steklena plošča služila kot grafična matrica. Tudi tovrstnih *svetlopisov* se je ohranilo le nekaj. Puhar se je preizkušal tudi s povečevanjem slik z *laterno magico* ter platinastim tiskom.

Janezu Puharju se je priložnost, da svoje izume predstavi tudi izven države, ponudila leta 1851, ko je kot eden izmed treh fotografov habsburške monarhije sodeloval na Veliki gospodarski razstavi v Londonu in tam za svoje odkritje prejel medaljo. Dve leti kasneje je sodeloval na podobni razstavi v New Yorku, leta 1855 pa še v Parizu. Vmes, leta 1852, se je obrnil na francosko Narodno akademijo za kmetijstvo, manufakturo in trgovino, ki je Puharju še istega leta priznala naziv »izumitelj fotografije na steklo«. Vendar pa Puharju ni uspelo uveljaviti praktičnega postopka, ki bi bil (še bolj) dostopen kot dagerotipija; njegov izum je ostal vezan izključno na avtorjevo osebno rabo, Puhar namreč ni imel posnemovalcev oz. učencev. Do danes še nikomur ni uspelo obnoviti Puharjevega fotografskega postopka, vsi poskusi so bili neuspešni. Glede na sočasne izume na področju fotografije je Damir Globočnik mnenja, da bi bil za Puharja primernejši kot »izumitelj fotografije na steklo« naziv »izumitelj lastnega postopka fotografiranja na steklene plošče« oz. »inovator fotografskega postopka na steklo«. Njegov izum se tako za razliko od dagerotipije, njepsotipije in ambrotipije v praksi ni uveljavil. Je pa bil Puhar, ki je bil prepričan, da je odkril »novoizumljeni postopek«, še pozneje, ko sta se v fotografski praksi uveljavila postopka mokrega kolodija na steklene plošče¹ ter amfitipija oz. ambrotipija, prepričan, da gre pri teh postopkih svetlobne slike na steklo za njegov izum. Kot piše Globočnik, je bila Puharjeva objava prepozna, da bi lahko vplivala na svetovni razvoj fotografije.

Čeprav je Janez Puhar v slovenski zavesti znan predvsem kot izumitelj fotografskih postopkov, ga Damir Globočnik predstavi tudi kot risarja, pesnika in glasbenika. Vendar pa je bilo ukvarjanje s fotografijo njegovo najljubše opravilo in dolgoletna izpostavljenost kemikalijam je pustila sledi tudi na njegovem zdravju. Umrli je za sušico (tuberkolozo), star komaj 49 let.

Damir Globočnik se je študije Puharjevega življenja in dela lotil študiously in eruditsko. Puharja je osvetlil z različnih zornih kotov, tudi z vidika spomina nanj (spominske plošče, poimenovanja ulic, razstave, filmi, znamke, kovanci ipd.). Pregledal je številne vire, časopise in znanstveno periodiko, bogato slikovno gradivo pa lepo dopolnjuje estetsko oblikovano in lepo berljivo strokovno monografijo.

Marija Počivavšek

¹ Danes portretiranje s pionirskimi fotografskimi tehnikami – ambrotipijo, mokrim kolodijem na steklu in klasičnim črnobelim srebrobromidnim filmom – v Foto ateljeju in galeriji Pelikan, oddelku Muzeja novejšje zgodovine Celje, oživlja znani slovenski fotograf Borut Peterlin.

O prestolonaslednikovi smrti in Maroltovi teti

Andrej Rahten: **Prestolonaslednikova smrt: po sledih slovenskih interpretacij sarajevskega atentata.** Ljubljana: Cankarjeva založba, 2014. 176 strani.

Vsak zgodovinar bo znal povedati, da obstajajo takšni in drugačni razlogi, ki pojasnjujejo, zakaj se nekdo raziskovalno ukvarja z določeno tematiko. Kakor tudi obstajajo razlogi, zakaj vzamemo v roke določeno knjigo. Moje najpreprostejše pojasnilo, zakaj sem segel po pričujoči knjigi, bi najverjetneje bilo to, da je dr. Rahten moj bivši profesor in da sem z njegovimi deli dodobra seznanjen in sem jih kar nekaj že prebral, ali pa, da je letos pač minilo sto let od atentata in se spodobi prebrati kaj na to temo. Vendar obstaja tudi globlji razlog, ki leži na dnu moje raziskovalne duše. Prvi spomin na Franca Ferdinanda je zagotovo znamenita črno-bela slika iz zgodovinskega učbenika za tedaj še 8. razred osnovne